

В. Б. Скрамблевич

*Установа адукацыі Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі
Міжнародны ўніверсітэт «МІТСО»
Мінск, Рэспубліка Беларусь
e-mail: lera2304@gmail.com*

ПРАБЛЕМЫ СИСТЭМНОЙ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ АМАНИМИИ Ё БЕЛАРУСКАЙ І ІТАЛЬЯНСКАЙ МОВАХ

У артыкуле разгледжаны актуальныя пытанні вывучэння аманіміі ё беларускім і італьянскім мовазнаўстве: прырода лексічнай двухсэнсоўнасці (*ambiguità lessicale*), азначэнне амонімаў, фармальна-сэнсавыя адносіны паміж імі, іх колькасныя характарыстыкі, праблема дыферэнцыяцыі аманіміі і полісеміі. Паказаны разыходжанні нацыянальных лінгвістычных традыцый вывучэння феномена аманіміі.

Ключавыя словы: амонімы; сістэмная аманімія; функцыянальная аманімія; полісемія; беларуская мова; італьянская мова.

В. Б. Скрамблевич

*Учреждение образования Федерации профсоюзов Беларуси
Международный университет «МИТСО»
Минск, Республика Беларусь
e-mail: lera2304@gmail.com*

ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМНОЙ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ОМОНИМИИ В БЕЛОРУССКОМ И ИТАЛЬЯНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассмотрены актуальные вопросы изучения омонимии в белорусском и итальянском языкознании: природа лексической двусмысленности (*ambiguità lessicale*), определение омонимов, формально-смысловые отношения между ними, их количественные характеристики, проблема дифференциации омонимии и полисемии. Показаны расхождения национальных лингвистических традиций изучения феномена омонимии.

Ключевые слова: омонимы; системная омонимия; функциональная омонимия; полисемия; белорусский язык; итальянский язык.

V. B. Skramblevich

*Higher Educational Establishment of the Federation of Trade Unions of Belarus
International University «MITSO»
Minsk, Republik of Belarus
e-mail: lera2304@gmail.com*

PROBLEMS OF SYSTEMIC AND FUNCTIONAL HOMONYMY IN THE BELARUSIAN AND ITALIAN LANGUAGES

The article discusses current issues of studying homonymy in Belarusian and Italian linguistics: the nature of lexical ambiguity, the definition of homonyms, formal-semantic relations

between them, their quantitative characteristics, the problem of differentiation of homonymy and polysemy. Are shown the differences of national linguistic traditions of the study of the phenomenon of homonymy.

Key words: homonymy; systemic homonymy; functional homonymy; polysemy; Belarusian language, Italian language.

У сучасных лексікалагічных даследаваннях вялікая ўвага надаецца ўсебаковаму вывучэнню праблемы аманіміі, якая прызнаецца як адна з найскладанейшых у сямасіялогіі і лексікаграфіі. Кола пытанняў, звязаных з аманіміяй, даволі шырокае: паходжанне і функцыянаванне амонімаў у лексічнай сістэме канкрэтнай мовы ці роднасных моў, іх класіфікацыя, крытэрыі размежавання полісеміі і аманіміі і структурныя асаблівасці гэтых моўных феноменаў, дыферэнцыяцыя значэнняў амонімаў. Такія пытанні не могуць быць паспяхова вырашаны без дакладнага, канкрэтнага азначэння самога паняцця амонімаў, што мае прынцыповую вартасць для даследавання іх структурна-семантычных тыпаў у розных мовах.

Што так прыцягвае даследчыкаў да вывучэння аманіміі? На думку Л. У. Малахоўскага, асноўнымі прычынамі павышанага інтарэсу да гэтага пытання з'яўляюцца «уяўная выпадковасць, непатрэбнасць і несістэмнасць» [1, с. 272–273] аманіміі. Ён мяркуе таксама, што параўнальна-тыпалагічнае даследаванне аманіміі на матэрыяле розных моў магло б праліць святло на сутнасць аманіміі і яе ролю ў мове. Аднак нават проста колькаснае параўнанне аманіміі дзвюх або некалькіх моў на даны момант немажліва, паколькі не існуе адзінай, дапушчальнай для розных моў, класіфікацыі амонімаў. Да ўсяго і ўнутры канкрэтнай мовы прысутнічае поўны разнабой з іх класіфікацыяй.

У сучасным мовазнаўстве прынята лічыць, што аманімія прадстаўляе сабой лексіка-семантычны працэс, які дапускае функцыянаванне двух і болей моўных знакаў, якія гучаць аднолькава, але семантычна не звязаны паміж сабой. Традыцыйна аманімія падзяляецца на лексічную, граматычную, сінтаксічную, словаўтваральную, графічную і фанетычную. У русістыцы пад тэрмінам «лексічныя амонімы» разумеюць словы, якія маюць аднолькавае гучанне, але рознае значэнне [2, с. 234]. Пры вузкім разуменні аманіміі (якое бярэ пачатак ад В. У. Вінаградава) уласна амонімамі прызнаюцца толькі лексічныя амонімы, а ўсе астатнія з'явы разглядаюцца ў якасці сумежных з аманіміяй. Класіфікуюцца лексічныя амонімы на падставе таго, якім шляхам яны з'явіліся ў мове. Вылучаюць тры асноўныя прычыны іх узнікнення: выпадковае супадзенне спрадвечна розных слоў, словаўтваральныя працэсы і страта сувязі паміж значэннямі шматзначнага слова. У межах лексікалогіі вывучаецца аманімія

слоўнікавых форм (г. зн. тых форм, якія традыцыйна прадстаўляюць лексемы ў слоўніках) [3, с. 5].

Пры вызначэнні тыпаў амонімаў аўтар «Слоўніка амонімаў рускай мовы» В. С. Ахманава кіравалася сістэмным характарам лексіка-семантычных адносін, прымаючы пад увагу, што кожны індывідуальны выпадак павінен трактавацца як прадстаўнік таго ці іншага тыпу. Структура слоўніка адпавядае класіфікацыі, згодна з якой вылучаюцца наступныя тыпы амонімаў: 1) словы з выяўленай марфалагічнай структурай (падзяляюцца на пяць падтыпаў); 2) спрадвечна розныя словы; 3) вынік распаду шматзначнасці. Асобна В. С. Ахманава вылучае функцыянальную аманімію, якую трэба адрозніваць ад марфематычнай: пры функцыянальнай аманіміі склад марфем у слоўнікавых формах суаднесеныя слоў застаецца адным і тым жа [3, с. 374] (хаця іх словаўтваральны або формаўтваральны характар могуць разыходзіцца). Пры ўзнікненні функцыянальнай аманіміі адбываецца значнае пераасэнсоўванне слова, якое набывае іншую сінтаксічную функцыю і атрымлівае новае катэгарыяльнае значэнне. У залежнасці ад таго, якая група часцін мовы ахоплена аманімічнымі адносінамі, можна вылучыць тры сферы ўтварэння функцыянальных амонімаў: 1) транспазіцыйныя адносіны паміж знамянальнымі часцінамі мовы (субстантывацыя, ад’ектывацыя, пранаміналізацыя, адвербіялізацыя); 2) паміж службовымі часцінамі мовы (магчыма з’яўленне аманімічных злучнікаў і часціц); 3) паміж знамянальнымі і службовымі часцінамі мовы (магчымы наступныя амапары: прыназоўнік ← назоўнік, прыназоўнік ← прыслоўе, злучнік ← прыслоўе, злучнік ← займеннік, часціца ← займеннік, часціца ← лічэбнік, часціца ← прыслоўе, часціца ← дзеяслоў), а таксама паміж мадальнымі словамі і выклічнікамі.

Па азначэнні, прынятаму ў энцыклапедыі «Беларуская мова», лексічнымі амонімамі лічацца «словы, якія маюць поўнае гукавое супадзенне ва ўсіх формах і адносяцца да адной часціны мовы» [4, с. 30]. Адрозніваюць поўную (амонімы супадаюць ва ўсіх граматычных формах) і частковую (адно слова з амапары супадае па гучанні з часткай форм іншага слова ці з адной асобнай яго формай). Варыянтам частковай аманіміі з’яўляецца прыставачная аманімія – «супадзенне форм аднаго з трыванняў (закончанага ці незакончанага) розных дзеясловаў» [4, с. 31]. Напрыклад, *дапісаць*¹ – скончыць пісаць; *дапісаць*² – да канца.

Ад лексічных амонімаў у беларусістыцы таксама адрозніваюць амафоны, амаформы (часам іх называюць фанетычнымі і граматычнымі амонімамі) і амографы (або графічныя амонімы). Пад фанетычнымі амонімамі, або амафонамі, разумеюць словы, якія аднолькава гучаць, але адрозніваюцца напісаннем; пад амографамі – словы, якія аднолькава

пішуцца, але па-рознаму вымаўляюцца. Да марфалагічных амонімаў, або амаформаў, адносяць словы, якія звычайна належаць да розных часцін мовы і супадаюць толькі ў некаторых марфалагічных формах; да сінтаксічных – канструкцыі, якія могуць атрымаць больш чым адну семантыка-сінтаксічную інтэрпрэтацыю. Па меркаванні А. Я. Міхневіча, адна сінтаксічная форма можа перадаваць розны змест, і сэнс сказаў можа мяняцца ў залежнасці ад лагічнага націску. З такога разумення вынікае, што патэнцыйна аманімічнай можа быць любая пара сказаў. Таму праблема сінтаксічнай аманіміі – адна з найбольш складаных у тэарэтычнай граматыцы. І, нарэшце, міжмоўныя амонімы вызначаны як словы, якія амаль поўнасьцю супадаюць па гучанні ў дзвюх мовах [4, с. 31].

У калектыўнай манаграфіі «Лексікалогія сучаснай беларускай мовы» пад рэдакцыяй А. Я. Баханькова лексічным амонімамі называюць «два або некалькі слоў, якія вымаўляюцца і пішуцца аднолькава, але маюць зусім розныя, не звязаныя паміж сабой значэнні» [5, с. 214]. На ўзроўні слоўнікавых форм, прапануецца вылучаць чатыры тыпы амонімаў: 1) поўныя лексічныя (*бак*¹ ‘закрытая пасудзіна для вадкасцей’ – *бак*² ‘насавае частка верхняй палубы судна’; 2) няпоўныя лексічныя (*пара*¹ ‘два аднолькавыя сіметрычныя прадметы, якія складаюць адно цэлае’ – *пара*² ‘газападобны стан вады’; 3) поўныя лексіка-граматычныя (*весела*¹ ‘прыслоўе да вясёлы’ – *весела*² (прэдыкатыўнае слова); 4) няпоўныя лексіка-граматычныя (*як*¹ ‘бык’ – *як*² (злучнік). Асобна разглядаюцца амаформы, якія таксама называюцца граматычнымі амонімамі і таму не маюць ніякага дачынення да лексічнай аманіміі. На ўзроўні марфем і фанетыка-арфаэпічных варыянтаў сумежнымі аманімічнымі з’явамі лічацца амаморфы, амафоны, і амографы [5, с. 227–233].

У дапаможніку для студэнтаў ВНУ «Сучасная беларуская літаратурная мова» І. Я. Лепешаў адзначае, што дэфініцыя амонімаў, якая распаўсюджана ў навучальнай літаратуры (словы, якія аднолькава гучаць, але маюць рознае значэнне), не зусім дакладная, бо полісемічныя словы таксама могуць быць залічаны ў даную катэгорыю, паколькі кожнае іх значэнне адрозніваецца ад другога і абазначае зусім іншае паняцце. (Дарэчы, найбольш прыдатным азначэннем І. Я. Лепешаў лічыць варыянт, прапанаваны ў акадэмічным выданні пад рэдакцыяй А. Я. Баханькова). Адначасова аўтар падкрэслівае важнасць сегменту «аднолькава гучаць і пішуцца», паколькі ў іншым выпадку да катэгорыі амонімаў можна было б аднесці амафоны, але падстаў для іх уключэння ў катэгорыю амонімаў, як і амаформ, амафонаў і іншых змежных з’яў, няма. І. Я. Лепешаў сцвярджае, што калі амонімы складаюць даволі вялікую частку лексікі (каля 4000), дык наогул могуць падзяляцца на розныя тыпы ў залежнасці

ад таго, які крытэрыі кладзецца ў аснову класіфікацыі. Тлумачальныя або перакладныя слоўнікі таксама наўрад ці дапамогуць пазбегнуць блытаніны, таму што ў вочы адразу кідаецца нічым не абгрунтаваная супярэчнасць паміж традыцыйнай, агульнапрынятай лексікаграфічнай практыкай апісання лексічных адзінак у слоўніках і тэарэтычным асэнсаваннем слоў у навуковай і навучальнай літаратуры. І. Я. Лепешаў пагаджаецца і з тымі расійскімі і беларускімі вучонымі (Р. А. Будагаў, В. С. Ахманав, А. Я. Баханькоў, В. Дз. Старычонак), якія асобна выдзяляюць катэгорыю лексіка-граматычных амонімаў (словы, што гучаць аднолькава, але адносяцца да розных часцін мовы). Іх не трэба блытаць з амаформамі, паколькі падобныя словы прадстаўлены ў зыходных слоўнікавых, а не «абы-якіх» формах [6, с. 29–33].

П. У. Сцяцко дае наступнае азначэнне лексічным амонімам: «словы з аднолькавым гучаннем, якія не маюць супольнай семантыкі (агульных семаў). Гэта зусім розныя словы, якія выпадкова супалі сваім гучаннем» [7, с. 90]. Ён дзеліць амонімы на поўныя і няпоўныя, або частковыя. Да частковых амонімаў даследчык адносіць амаформы, якія называе таксама граматычнымі амонімамі. Амафоны і амографы, або графічныя амонімы, разглядаюцца як асобныя тыпы амонімаў. Увогуле пры размежаванні амонімаў перад складальнікамі слоўнікаў, як лічыць П. У. Сцяцко стаіць вельмі цяжкая задача з прычыны не толькі спрэчак наконт таго, ці з'яўляюцца амонімамі былыя варыянты шматзначнага слова, але і пытання, ці можна лічыць амонімамі словы розных часцін мовы, якія маюць сэнсавыя сувязі.

Гэты невякікі агляд паказвае, што ў беларускай лінгвістыцы даволі шырока вывучаны пытанні ўнутрымоўнай, у прыватнасці сінтаксічнай, і міжмоўнай аманіміі. Першая спроба лексікаграфічнай сістэматызацыі руска-беларускіх амонімаў належыць аўтару слоўніка-даведніка «Міжмоўныя амонімы і паронімы» С. М. Грабчыкаву (1980 г.). Спробай прывесці ў сістэму выключна беларускія амонімы з'яўляецца «Слоўнік амонімаў беларускай мовы» В. Дз. Старычонка (1991 г.). Для строга навуковага адлюстравання амонімаў аўтар прыняў абмежавальны прынцып адбору матэрыялу, таму аманімічныя пары ў слоўніку прадстаўлены зыходнымі слоўнікавымі формамі (такога ж прынцыпу прытрымлівалася В. С. Ахманав) і не ўключаюць амаформы, амографы, амамарфемы. Асобная частка слоўніка прысвечана субстантыўнай аманіміі, якая адносіцца да лексічна-граматычнай (функцыянальнай) і значна адрозніваецца ад уласна лексічнай [8].

Некаторыя аспекты лексічнай аманіміі на матэрыяле назоўнікаў былі разгледжаны таксама ў працах Л. І. Злобінай [9] і Д. М. Карацінскай [10]. У працы Л. І. Злобінай «Лексічная полісемія і аманімія назоўнікаў у

беларускай мове» даецца шматаспектнае азначэнне лексічнай аманіміі: гэта «семантычна проціпастаўленыя словы аднаго лексіка-граматычнага класу, якія супадаюць па гукавому складу ва ўсіх або радзе тоесных граматычных форм» [9, с. 85]. Кіруючыся тэрміналогіяй В. У. Вінаградава, аўтар таксама выдзяляе поўныя і частковыя амонімы. Разам з лексічнымі, яна апісвае яшчэ два тыпы лексіка-марфалагічных амонімаў: 1) словы-амонімы розных часцін мовы, фармальна тоесных у сваіх першапачатковых слоўнікавых формах; 2) гукавое супадзенне асобных (слоўнікавай і няслоўнікавай) граматычных форм у розных часцін мовы. Л. І. Злобіна мяркуе, што апошні тып амонімаў павінен быць выдалены з лексічнай аманіміі, бо яны належаць да розных часцін мовы, супадаюць ў нетоесных граматычных формах і ім уласцівы розныя граматычныя катэгорыі [9, с. 86–87].

Калі ў рускай і беларускай лінгвістыцы тэорыя аманіміі мае доўгую традыцыю вывучэння і шмат абгрунтаваных і агульнапрызнаных палажэнняў, то ў італьянскім мовазнаўстве ўсё выглядае некалькі інакш.

Пытанне аманіміі ў італьянскай лінгвістыцы недастаткова вывучана, але разам з тым у апошні час цікавасць да гэтай з’явы ўзрастае. Аманімія разглядаецца скрозь прызму тэрміна *ambiguità linguistica* (літаральна ‘моўная двухсэнсавасць’), які аб’ядноўвае і абагульняе ўсе выпадкі, калі адной і той жа моўнай форме адпавядае некалькі значэнняў. Як лічыць італьянскі лінгвіст Федэрыка Казадэі (*Federica Casadei*), аўтар шматлікіх прац, прысвечаных праблематыцы полісеміі і аманіміі, незалежна ад таго, ці лічыцца *ambiguità linguistica* праблемай або «дэфектам мовы», ці, наадварот, з’яўляецца звычайным і нават пазітыўным феноменам, зразумела толькі адно: *ambiguità lessicale* (літаральна ‘лексічная двухсэнсавасць’) – вельмі важная ў функцыянаванні моў, а значыць, непазбежная ў любой сферы, якая мае дачыненне да лексікі як у тэарэтычным, так і ў практычным плане [11, с. 13].

Італьянская мова, як і шмат іншых моў, не стала выключэннем у дычыненні да дыскусій наконт адрознення полісеміі і аманіміі. Каб вырашыць гэтае пакуль невырашальнае пытанне, італьянскія лінгвісты прапануюць разглядаць полісемію і аманімію не ў супрацьпастаўленні, а ў межах адзінай з’явы (якой адпавядае тэрмін *ambiguità lessicale*), дзе полісемія і аманімія – гэта **тыпы** *ambiguità lessicale*, а амафоны, амографы, «фальшывыя сябры» і іншыя падобныя з аманіміяй з’явы – гэта **формы** *ambiguità lessicale*.

Ambiguità linguistica падзяляецца на лексічную, фаналагічную, граматычную, сінтаксічную, міжмоўную і прысутнічае на ўсіх узроўнях мовы. Аднак найбольш шырока *ambiguità linguistica* будзе прадстаўлена ў

лексіцы, бо менавіта лексеме дастаткова часта ўласціва мець больш за адно значэнне.

Устаноўлена, што розныя формы *ambiguità linguistica* могуць перасякацца паміж сабой. Напрыклад, у залежнасці ад трактоўкі лексем і граматычнага аналізу, фразу *una vecchia porta sbarra* можа перакласці як ‘пажылая сіньора зачыняе на засаўку’ або ‘старыя дзверы зачыняюцца на засаўку’. У даным прыкладзе перасякаюцца структурная (сінтаксічная) і лексічная *ambiguità linguistica*. Таксама, згодна Ф. Казадзі, будзе мець месца і *ambiguità grammatica*, паколькі адзінка *vecchio*, маючы аднолькавую форму, можа адносіцца да розных часцін мовы (назоўніка і прыметніка).

Такім чынам, што ўключае паняцце амонімаў з пункту гледжання італьянскіх лінгвістаў? У «Энцыклапедыі італьянскай мовы» (*Enciclopedia dell'italiano*) даецца наступнае азначэнне: «амонімы – гэта словы, якія маюць аднолькавыя вымаўленне і графічны выгляд, але рознае значэнне» («gli omonimi sono le parole che hanno la stessa pronuncia e stessa grafia, ma significato diverso») [12]. Аўтары «Італьянскай энцыклапедыі» (*Enciclopedia italiana*) пад амонімамі разумеюць «два аднолькавыя словы, якія маюць рознае значэнне» («due parole eguali e differenti nel significato») [13]. У «Вялікім слоўніку італьянскай мовы» (*Grande dizionario della lingua italiana*) падаецца такая фармулёўка: «амонім пішацца ці вымаўляецца аднолькава са словам, якое мае іншае значэнне» («omonimo che è scritto o pronunciato allo stesso modo di un'altra parola, pur avendo significato diverso») [14].

Федэрыка Казадзі прапануе спрошчанае азначэнне амонімаў: «словы, якія маюць аднолькавую форму» («parole che hanno la stessa forma») [11, с. 76], не ўдакладняючы, пра якую форму ідзе гаворка: графічную або фанетычную. Ад амонімаў яна адрознівае *eterofoni* – «чыстыя» амографы (супадаюць выключна ў графічнай форме: *ancora* ‘якар’ – *ancora* ‘яшчэ’) і *eterografi* – «чыстыя» амафоны (супадаюць выключна ў фаналагічнай форме; *cieco* ‘сляпы’ – *ceco* ‘чэшскі’).

Пад *omonimi perfetti* (‘ідэальныя амонімы’) у лексічнай семантыцы разумеюцца словы, якія супадаюць па фаналагічнай і графічнай формах [11, с. 76]. У беларускай і рускай лексікалогіі амонімы такога тыпу разглядаюць як лексічныя.

У італьянскай глотадыдактыцы і лексікаграфіі некаторыя даследчыкі да амонімаў адносяць і амафоны. Нараўне з амафонамі ў глотадыдактыцы часта выдзяляюць *quasi otonomi* (‘амаль амафоны’) – словы, якія адрозніваюцца адной літарай і могуць прыводзіць да няправільнага тлумачэння самога слова (*infettare* ‘інфіцыраваць’ – *infestare* ‘спушташаць’).

Да разнавіднасці амографаў некаторыя італьянскія даследчыкі адносяць капітонімы – словы, якія маюць рознае значэнне, а пры напісанні іх адрознівае першая (вялікая ці малая) літара. Ф. Казадзі адзначае, што ў адрозненне ад, напрыклад, нямецкай мовы, у італьянскай мове даная катэгорыя слоў не будзе шырока прадстаўлена, паколькі выпадкі ўжывання вялікай літары абмежаваны. І, хутчэй за ўсё, ў італьянскай мове будзе ісці гаворка не пра розныя лексемы, а пра асобныя выпадкі ўжывання адной і той жа лексемы (*mezzogiorno* ‘поўдзень’ – *Mezzogiorno* ‘Паўднёвая Італія’). Толькі зрэдку вялікая літара будзе адрозніваць лексемы рознай этымалогіі (*borsa* ‘сумка’ – *Borsa* ‘біржа’).

Асобныя цяжкасці ўзнікаюць пры адрозніванні абсалютных (поўных) і частковых (сустраюцца таксама азначэнні адносныя або тэкставыя) амонімаў. Да абсалютных амонімаў адносяцца лексемы, у якіх супадае ўся сістэма форм (*canto*¹ ‘песня’ – *canto*² ‘вугал’). Частковыя амонімы адносяцца да розных часцін мовы і супадаюць у асобных формах (*faccia*¹ ‘твар’ (назоўнік) – *faccia*² ‘зрабіце’ (загадны лад дзеяслова, 3 асоба адзіночны лік). Ключавым крытэрыем з’яўляецца тоеснасць формы і прыналежнасць да той ці іншай часціны мовы. Далучэнне амоніма да частковай ці поўнай аманіміі можа адрознівацца ў залежнасці ад таго, разглядаюцца формы слова асобна або ўнутры парадыгмы лексемы, да якой гэтыя формы адносяцца. Напрыклад, у выпадку *sale*¹ ‘соль’ – *sale*² ‘залы’, на першы погляд, мы маем справу з абсалютымі амонімамі. Але калі ўлічыць парадыгмы гэтых слоў (*sale*¹ ‘соль’ – назоўнік м.р., адз.л.; *sale*² – назоўнік ж.р., мн. л.), становіцца відавочна, што мы маем справу з частковай аманіміяй.

У італьянскай лексікаграфіі сітуацыя з амонімамі больш складаная, паколькі яе мэта адрозніваецца ад мэты лексічнай семантыкі, і ў слоўнікі ўключаюцца, як правіла, выключна амографы. Калі лексемы маюць розны графічны выгляд, то ў слоўніку такія словы будуць прадстаўлены ў выглядзе асобных лемаў (*la, là*), а значыць, не будуць з’яўляцца амонімамі. Да таго ж не трэба забывацца на тое, што слоўнікі фіксуюць зыходную (слоўнікавую) форму лексемы (для дзеяслова – гэта інфінітыў, для назоўніка – форма назоўнага склону адзіночнага ліку, для прыметніка – форма мужчынскага роду адзіночнага ліку). Таму прыведзены раней прыклад *sale* з лексіграфічнага пункту гледжання не будзе з’яўляцца амонімам.

Адсутнасць адзінага крытэрыя таго, як размяжоўваць аманімію і полісемію і іх тыпы, робіць немагчымым вызначыць колькасць аманімічных і полісемічных адзінак у мове. Як мы заўважылі раней, азначэнні могуць адрознівацца ў залежнасці ад аспекту (тэарэтычнага, лексікаграфічнага або дыдактычнага), у якім разгадаюцца гэтыя з’явы. Не

ўяўляецца магчымым вызначыць колькасць праяўленняў *ambiguità lessicale* на падставе слоўнікаў, таму што лексема ў розных слоўніках можа быць прадстаўлена, па-першае, як полісемічная і монасемічная (*agricoltura* ‘сельская гаспадарка’ – у большасці слоўнікаў падаецца як монасемічная лексема, а ў *Grande dizionario italiano dell'uso, GRADIT* – як полісемічная). Па-другое, адзін і той жа выпадак можа разглядацца ў розных выданнях як полісемія і як аманімія: *gru* ‘журавель’ і *gru* ‘пад’ёмны кран’ у слоўніку *GRADIT* разглядаецца як полісемія, у слоўніку *Treccani* – як аманімія.

Тым не менш італьянскія даследчыкі, звярнуўшыся да колькаснага аспекту, рызыкнулі выказаць меркаванне, якая з’ява будзе больш распаўсюджанай: полісемія або аманімія. Пасля вывучэння шэрага тлумачальных слоўнікаў, у слоўніку *Zingarelli*, напрыклад, было зарэгістравана 145 000 слоў і 380 000 значэнняў, г. зн. у сярэднім 2,6 значэння на адно слова. Аднак прыведзеныя лічбы не могуць даць адказ пра рэальную колькасць полісемічных і аманімічных слоў у італьянскай мове. Ф. Казадзі, спасылаючыся на аўтара слоўніка *GRADIT T. De Mauro*, дапускае, што ўсё ж такія монасемічныя словы будуць пераважаць, бо згодна з данымі *GRADIT* полісемічныя словы складаюць 19% [11, с. 88].

Што тычыцца аманіміі, то, напрыклад, ў слоўніку амонімаў італьянскай мовы Рафаэле Арагона (*Raffaele Aragona, Una voce poco fa. Repertorio di vocaboli omonimi nella lingua italiana*) налічваецца каля 8 000 амонімаў (гэта *omonimi perfetti*, толькі амографы і толькі амафоны) [15]. У тлумачальных слоўніках, якія ўключаюць толькі амографы і толькі ў зыходнай форме слова, лічбы розняцца ад 8 000 да 15 000 амонімаў. Па сцвярджэнню *GRADIT*, італьянская мова налічвае 15 000 амалексем, што складае 6% ад яго слоўнікавага складу. (У даным выпадку пад лексмай (паводле М. І. Талстога) маецца на ўвазе знешняя форма слова; значэнне слова – гэта семема. Зыходзячы з гэтых азначэнняў, амонім – гэта адна лексема і прыкладна 2-4 семемы). У базе амонімаў італьянскай мовы *НМО*, якая ўключае і лексічныя і граматычныя амонімы, зарэгістравана 112 000 адзінак (гэта звыш 35 000 лексем), што складае 14% ад слоўнікавага скаладу слоўніка *GRADIT*.

Аднак гэта толькі лічбы. Пасля больш дасканалага даследавання стала відавочна, што частата ўжывання слова залежыць напрамую ад колькасці значэнняў, якія яно можа мець. Згодна закону Цыпфа, частотныя словы найчасцей з’яўляюцца полісемічнымі. І, на думку Ф. Казадзі, гэта сцвярджэнне знайшло адпаведнае адлюстраванне ў італьянскай мове.

Аналіз *vocabolario di base* (‘базавы слоўнік’) дазваляе сцвярджаць, што слоўнікавы склад італьянскай мовы з’яўляецца галоўным чынам полісемічным, і доказам таму служыць 89% полісемічных лексем *vocabo-*

lario di base і 96% полісемічных лексем *lessico fondamentale*, *FO* ('асноўная лексіка'). Разам з тым было выяўлена, што найбольш полісемічнымі з'яўляюцца дзеясловы *FO* (98%), кожны з якіх у сярэднім мае 10 значэнняў [11, с. 90].

Карэляцыя паміж частотнасцю і аманіміяй вывучана значна меней. Італьянскія навукоўцы, спасылаючыся на працы амерыканскіх даследчыкаў *Jinyun Ke*, *Steven T. Piantadosi*, *Harry Tily* і *Edward Gibson*, выказалі меркаванне, што лексіка высокай частотнасці будзе мець найбольшую аманімічнасць. Надалей ім удалося пацвердзіць сваю здагадку. Было вызначана, што найбольшая колькасць амалексем (55%) знаходзіцца ў лексіцы *vocabolario di base*; 64% амалексем *FO* versus 24% лексем *lessico comune* ('агульная лексіка', якая ўключае згодна апошнім даным *GRADIT* 47 060 слоў); 15–17% лексем *basso uso* ('устарэлых лексем') і 10% тэхнічна-спецыяльных лексем [11, с. 91].

Яшчэ больш доказаў было ўстаноўлена пры параўнанні даных, атрыманых па полісеміі і аманіміі: звыш 60% лексем *FO* з'яўляюцца адначасова і полісемічнымі і аманімічнымі. Напрыклад, лексема *caro* ў якасці прыметніка і назоўніка мае па некалькі значэнняў і ў межах кожнай часціны мовы з'яўляецца полісемічнай. Аднак, калі лексему *caro* разглядаць у суадносінах абедзвюх парадыгмаў назоўніка і прыметніка, тады можна абгрунтавана казаць пра з'яву аманіміі.

Многія формы *vocabolario di base* з'яўляюцца *ambigue* 'двухсэнсоўнымі' (па прычыне полісеміі ці аманіміі) і ўжываюцца як у пісьмовай, так і ў вуснай мове. Аднак сцвярджэнне, што любы тэкст будзе мець найбольшы працэнт двухсэнсоўных слоў (*parole ambigue*) недакладна, таму што ўсе значэнні адной формы не абавязкова маюць высокую частотнасць. Напрыклад, форма *lenti* мае высокую частотнасць у значэнні 'не хуткі' ў форме множнага ліку ад *lente* прыметніка і ў значэнні 'лінза' множнага ліку ад назоўніка *lente*. Астатнія два значэнні будуць найменш ўжывальныя і тым самым знізяць узровень «эфектыўнай» сапраўднай *ambiguità*.

На жаль, у італьянскім мовазнаўстве, у адрозненне, напрыклад, ад англійскага, няма даных па частотнасці значэнняў лексем. Аднак вядома, што лексемам *vocabolario di base* часта належыць больш чым адно значэнне і/або адзін высокачастотны амонім. 58% лексем *vocabolario di base* маюць амонім непасрэдна ў самім *vocabolario di base* ці ў *vocabolario comune* [11, с. 93].

Зраблены намі кароткі агляд даследаванняў беларускіх і італьянскіх лексікалагаў у галіне аманіміі выяўляе, як адрозніваюцца нацыянальныя лінгвістычныя традыцыі ў вывучэнні гэтай ўніверсальнай моўнай з'явы. Найбольш відавочнай ўяўляецца сканцэнтраванасць беларускіх

даследчыкаў на агульнатэарэтычных праблемах аманіміі і схільнасць італьянскіх вучоных да колькасных метадаў аналізу амонімаў. Так ці інакш, вопыт лінгвістычных даследаванняў аманіміі на матэрыяле беларускай і італьянскай моў яшчэ раз пераконвае, што гэта складаная з’ява з недакладна акрэсленымі межамі, а мноства падыходаў да яе інтэрпрэтацыі і азначэння ўяўляецца цалкам натуральным. Пры вывучэнні феномена аманіміі ўвага можа быць сканцэнтравана на розных яго аспектах: некаторыя аўтары лічаць асноўным этымалагічны і генетычны аспект, іншыя – лексічны і семантычны. На гэтым фоне перспектыўнымі паўстаюць параўнальна-супастаўляльныя даследаванні аманіміі ў розных мовах. Дзякуючы кампаратыўнаму разгляду аманіміі можна вызначыць тыпалагічна агульныя яе рысы, а таксама зразумець, як колькасныя, структурныя і сэнсавыя адрозненні ў яе праяўленнях, спосабы пашырэння складу амонімаў розных моў звязаны з фармальна-граматычным і лінгвакультурным фактарамі. Акцэнт на вывучэнні генетычнага аспекту аманіміі, у прыватнасці фактараў разыходжання лексіка-семантычных варыянтаў полісемічнага слова, дае шанс глыбей зразумець і удакладніць статус аманіміі ў мове, а таксама ўдасканаліць крытэрыі размежавання амонімаў і полісемантаў, што актуальна для сучаснай лексікаграфіі ў цэлым і вельмі істотна на сучасным этапе развіцця беларуска-італьянскай перакладной лексікаграфіі.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Малаховский, Л. В. О возможностях сравнительно-типологического исследования омонимии / Л. В. Малаховский // Проблемы семантики. – Москва : Наука, 1974. – С. 272–278.
2. Жеребило, Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило. – Изд. 5-е испр. и доп. – Назрань : Пилигрим, 2010. – 486 с.
3. Ахманова, О. С. Словарь омонимов русского языка / О. С. Ахманова. – 3-е изд. – Москва : Рус. яз., 1986. – 448 с.
4. Кунцэвіч, Л. П. Аманімія / Л. П. Кунцэвіч, А. Я. Міхневіч // Беларуская мова : Энцыкл. / Беларус. Энцыкл. ; пад рэд. А. Я. Міхневіча [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 30–31.
5. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
6. Лепешаў, І. Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні : Дапаможнік для студэнтаў ВНУ / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2002. – 207 с.
7. Сцяцко, П. У. Уводзіны ў мовазнаўства : Дапаможнік / П. У. Сцяцко. – Гродна : ГрДУ, 2001. – 231 с.
8. Старычонок, В. Дз. Слоўнік амонімаў беларускай мовы / В. Дз. Старычонок. – Мінск : Выш.шк., 1991. – 255 с.
9. Злобина, Л. И. Лексическая полисемия и омонимия существительных в белорусском языкеми : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Л. И. Злобина. – Гомель, 1984. – 213 с.

10. Коротинская, Д. Н. Лексическая омонимия имен существительных в современном белорусском литературном языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Д. Н. Коротинская. – Минск, 1981. – 24 с.
11. Casadei, F., Basile, G. Lessico ed educazione linguistica / F. Casadei, G. Basile. – Roma : Carocci, 2019. – 217 p.
12. Enciclopedia dell'italiano [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://www.treccani.it/enciclopedia/elenco-opere/Enciclopedia_dell%27Italiano. – Дата доступу: 25.01.2020.
13. Enciclopedia italiana [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: [http://www.treccani.it/enciclopedia/enciclopedia-italiana_\(Enciclopedia-Italiana\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/enciclopedia-italiana_(Enciclopedia-Italiana)/). – Дата доступу: 25.01.2020.
14. Grande dizionario della lingua italiana [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.gdli.it/>. – Дата доступу: 25.01.2020.
15. Aragona, R. Una voce poco fa. Repertorio di vocaboli omonimi nella lingua italiana / R. Aragona. – Bologna : Zanichelli editore S. p. A., 1994. – 232 p.